

18. Khvyliovyi, M. (1995), *Novely, opovidannia «Povist pro sanatoriinu zonu». «Valdshnepy». Roman. Poetychni tvory. Pamflety. Vstup. st., uporiad. i prymit. V.P. Aheievoi, K. : Nauk. dumka.*
19. Kholodnyi Yar, available at : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%AF%D1%80
20. Shkliar, V.M. (2011), *Zalyshenets. Chornyi voron, Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia».*

УДК 947.7+82(477.6)(07)

ГОРТАЮЧИ ПОЖОВКЛІ СТОРІНКИ: ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ «ДОНЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ», м. СЛОВ'ЯНСЬК, 1942–1943 рр.

Сиротенко В.П., к. філол. н., доцент,

*Максименко О.Л., начальник ковальсько-термічного цеху ВАТ «ТІСО»

*Донбаський державний педагогічний університет,
вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Україна*

**ВАТ «ТІСО», вул. Орджонікідзе, м. Краматорськ, Україна*

valerij_kram@mail.ru, maksimenko@bk.ru

Стаття присвячена з'ясуванню змістово-проблемних, ідеологічних спрямованостей ряду матеріалів. Хоча редакція поділяла погляди «Просвіти» та ОУН (утвердження національної свідомості, прагнення відродити українську державність, негативне ставлення до більшовизму), в умовах німецької окупації висловлювалася позитивна оцінка «новому порядку». Детально аналізуються статті морально-етичної наснаженості як такі, у яких порушуються питання формування особистості, відстоювання людини як індивіда.

Ключові слова: «Просвіта», ОУН, ідеологія, німецька окупація, національна свідомість, державна самостійність, морально-етична наснаженість, особистість, людська індивідуальність, газетні жанри, агітаційна спроможність.

ЛИСТАЯ ПОЖЕЛТЕВШИЕ СТРАНИЦЫ: ОБЗОР ПУБЛИКАЦИЙ «ДОНЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ», г. СЛАВ'ЯНСЬК, 1942–1943 годы

Сиротенко В.П., *Максименко О.Л.

*Донбасский государственный педагогический университет,
ул. Генерала Батюка, 19, г. Славянск, Украина*

**ОАО «ТІСО», ул. Орджоникидзе, г. Краматорск, Украина*

Статья посвящена рассмотрению содержательно-проблемной, идеологической направленности ряда материалов. Хотя редакция разделяла взгляды «Просвиты», ОУН (утверждение национального сознания, стремление возродить украинскую государственность), в условиях немецкой оккупации давалась позитивная оценка «новому порядку», проявлялось негативное отношение к большевизму. Подробно анализируются статьи морально-этической направленности как такие, в которых затрагиваются вопросы формирования личности, защиты человека как индивида.

Ключевые слова: «Просвіта», ОУН, ідеологія, німецька окупація, національне сознание, государственная самостоятельность, морально-этическая направленность, личность, человеческая индивидуальность, газетные жанры, агитационная состоятельность.

TURNING YELLOWISH PAPER PAGES: REVIEW OF PUBLICATIONS OF «DONETSK NEWSPAPER», SLOVJANSK, 1942–1943.

Syrotenko V.P., *Maksymenko O.L.

Donbass State Pedagogical University, Heneral Batiuk str., 19, Sloviansk, Ukraine

**Public Limited Company «TISO», Ordzhonikidze str., Kramatorsk, Ukraine*

Of all materials available in Donetsk regional record office, several publications of «Donetsk newspaper» are analyzed, the paper is question was issued by society «Prosvita» (Inlightening) in Sloviansk from the end of 1942 till August, 1943. Having regard to the fact that there were many participants of partisan OUN (Organisation of Ukrainian Nationalists) among the members of «Inlightening» it is possible to see relations of German military administration on the occupied territories of Donetsk area with Ukrainian nationalists, who legalized their activity by means of cultural and editorial establishments in particular. Therefore newspaper

articles on the one hand promoted Ukrainian national idea that was non-acceptance for bolshevism (there were more than ten newspapers in Donetsk region at that time), and on the other they – the activity of Germans was presented in a positive way, it was underlined that their support assisted the revival of independent Ukrainian state.

Articles highlighted different sides of life of Ukrainian society on the occupied territories: cultural and educational festivities, publishing works of prominent Ukrainian writers, current information about state of affairs in Slovjansk, region and Ukraine etc. However, the leading tune was that of national consciousness, revival of historical memory of Ukrainians, glorification of heroes that fought for Ukraine. So, the reflective article «Spiritual revival» mentioned work of M. Voronyi «Prodigious potion Evshan» based on his annalistic genesis, good reasons were named why this poetry was forbidden in Soviet Union: ideologists of bolshevism tried to destroy love of Ukrainians to their native land.

Lazorskyi in a historical essay «Bandura-player» recalls the tragic events of Koliivshchina exposing reasons of the riot – defense Christian faith from Polish gentries, cheap supporters of Union and mercenary mentality. Image of Prokip Skriaga is a picture of a veritable patriot, love of freedom and strong spirit that even death is not capable to destroy. To underline the spiritual grandeur of the folk singer for whom executioners invented violent death, Lazorskyi finds a number of persuasive expressive means: irony, contrast, pictures of real conditional duel of the executioner and his victim. This system of expressive means allowed the publicist to reach his authorial aim – to celebrate highly patriotic mood, to show pride in Ukrainian people, to commemorate heroes, who their lives for the honour of their Motherland.

«Donetsk newspaper» contained many materials of mental, ethical and religious colouring. These articles have Ukrainian national inspiration in them but this inspiration is not made public – it is on personal level only. Information about «Teaching conference» investigation «Education of children» are united into a single entity dedicated to the problem of educating a child. The former article underlines that teacher plays a leading role during lessons, because the educator is responsible for influencing his/her student. It is marked that the teacher must combine love, exactingness and strictness when he/she approaches students. The second article raises questions that look extraordinarily topical even today – the role of mass media in formation of a child, peculiarities of the influence of social and ideological system on the moral of young people. The author points out that parents, mothers in particular, must make additional efforts to make sure their child attends educational establishments. If parents ignore this duty, they must take the responsibility before society. Traces of 'hooligan and gangster' elements in children is explained by negative influence of totalitarian state ideology that dominated in Soviet Union.

The problem of developing self-respect is touched upon in satirical article of Zorianyi «Name of a man» where the writer offers to give up faceless last names, and use first names and patronymic that will certainly affect every individual positively.

Further investigation should include the following tasks:

- to describe semantic and problem features of other articles that were not a part of our investigation yet;
- to deepen analysis of the genre palette of articles, to estimate the level of their authorial realization;
- to analyze topics of other newspapers that were issued in Donetsk region during the years of German occupation.

Key words: «Prosvita» («Inlightening»), OUN, ideology, German occupation, national consciousness, state independence, mental and ethical tension, personality, human individuality, newspaper genres, agitation capacity.

Сьогодні українське суспільство наполегливо шукає відповіді на одне з кардинальних питань – визначення соціально-ідеологічних пріоритетів, на підґрунті яких відбудуватиметься його подальший розвиток. А для цього важливо правильно оцінити сучасне, зробити належні висновки з минулого, відмовившись сприймати його тільки через призму єдино дозволених ідеологічних постулатів, сповідуючи толерантність і свободу мислення. Слід зауважити, що останнім часом у цьому плані відбулися значні позитивні зрушення, свідченням чому можуть слугувати прийняті Верховною Радою України закони про заборону пропаганди комуністичної ідеології, визнання вояків УПА воюючою стороною в роки Другої світової війни, що знайшло своє логічне продовження в заходах, пов'язаних зі святкуванням 70-річчя Перемоги над нацизмом, коли вперше з цією знаменною подією Президент України одночасно вітав ветеранів Радянської Армії і ветеранів УПА.

Однак це тільки початок. Зокрема, це стосується й участі українців у Другій світовій війні, усвідомлення тих стратегічних завдань, які проголошували й намагалися вирішувати провідники політико-громадських, культурницьких організацій, що існували й діяли

на тимчасово окупованих німцями українських територіях. Для цього необхідно неупереджено поглянути на існуючі історичні документи та матеріали, увести в науковий обіг десятки й сотні ще не опублікованих, які зберігаються в спецфондах архівів різних відомств та установ. Тому й розгляд окремих публікацій, уміщених у «Донецькій газеті» (виходила друком у м. Слов'янськ Донецької області в 1942–1943 роках), нам видається доволі актуальним.

Зрозуміло, що радянські історіографія та літературознавство не могли торкатися діяльності «націоналістичних» (цей термін свідомо беремо в лапки, оскільки саме поняття потребує очищення від заідеологізованих підходів) організацій, що не дозволяло проаналізувати національно-ідеологічні основи газетних публікацій. Водночас слід пам'ятати, що й оунівські публікації в місцевих виданнях не були позбавлені ідеологічно-пропагандистського нальоту. Так, один з найвідоміших діячів ОУН на Східній Україні Євген Стахів підкреслює: «Нашою тактикою було при допомозі масової пропаганди та агітації впливати на населення, підготовляючи його на боротьбу проти обох імперіалізмів (німецького та радянського – *О.М., В.С.*) за власну суверенну державу» [11, с. 294].

Відомо, що на теренах окупованої Донеччини видавалося більше десяти газет:

- 1) Слов'янськ – «Донецька газета»;
- 2) Горлівка – «Український Донбас»;
- 3) Костянтинівка – «Костянтинівські вісті» – «Відбудова»;
- 4) Макіївка – «Українська земля»;
- 5) Волноваха – «Хлібороб»;
- 6) Маріуполь – «Маріупольська газета»;
- 7) Єнакієве – з березня 1943 р. «Новое слово»;
- 8) Сталіно – з осені 1942 р. «Донецкий вестник» [3, с. 7].

Однак дослідження характеру їхньої діяльності, ідеологічних орієнтирів, жанрового наповнення практично ще не розпочато. У Радянському Союзі подібні розробки взагалі не проводилися, тому можемо згадати лише повість В. Шутова «Смерті дивилися в лице», яка базується на документальному матеріалі. Прозаїк кілька разів називає газету «Донецкий вестник», даючи їй таку характеристику: «Олександр Антонович (Шведов – один із керівників комуністичного підпілля в Донецьку та області – *О.М., В.С.*) пробився крізь густий натовп і купив газету. Пробіг очима сторінку. У передовій говорилося про Першотравень як про свято весни й радощів пробудження природи. <...> Шведов прочитав заклики до мешканців міста бути вірними німецькому командуванню, великій Німеччині, яка нібито звільнила їх від ярма більшовиків» [17, с. 148]. Тобто і персонажі, й автор дають газеті тільки негативну оцінку як пропагандистському органу, що сприяє утвердженню «нового порядку».

Із позицій історика розглядає пресу Східної України Д. Титаренко у своїй кандидатській дисертації «Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943 рр.)». Ним зроблено чимало вагомих спостережень, кілька з них ми хочемо навести: 1 – «Газети надають можливість відновити безперервну картину тих процесів, які проходили в регіоні протягом 1941–1943 років. Періодичні видання Східної України, постійно відбираючи соціально значущу для сучасників інформацію, щодня одержували відомості про найважливіші події та явища місцевого життя, синхронно та систематично відбивали їх. Дослідник, який використовує пресу, через неї знайомиться з процесом формування громадської думки. При цьому варто зазначити, що газетна публіцистика окупаційного періоду (втім, як і будь-яка інша) несе в собі подвійний шар інформації: про події, нею відбиті, й про ставлення до цих подій, їхню інтерпретацію авторами та видавцями преси»; 2 – «...під час німецько-фашистської окупації на території Східної України було створено розгалужений пропагандистський механізм, головним елементом якого стала преса. Ініціатива заснування друкованих органів належала

пропагандистським органам вермахту, військовим комендатурам, штабам військових частин, які реалізовували її переважно через органи місцевого самоврядування. Значну роль у процесі заснування і функціонування видань відіграли й оунівці, що прибули із Західної України, а також представники місцевої національно свідомої української громадськості, котрі намагалися за допомогою преси впливати на свідомість місцевого населення. Проте говорити про можливість вільного функціонування періодики не доводиться, оскільки за нею здійснювався пильний цензурний нагляд з боку окупаційних властей» [13]. Тут важливо підкреслити, що науковець, поцінуючи матеріал публікації як джерело інформації, не ототожнює його з фактичною достовірністю, а також те, що визначаються ідеологічні вектори – прони́мецький, проукраї́нський з пріоритетами останнього. Маючи на увазі це дослідження, варто відзначити й те, що Д. Титаренко практично не називає конкретних газет, на підставі яких робилися ті чи інші висновки, хоча й зауважує, що в Донецькій області найпомітнішим був «Донецкий вестник».

Принагідно у своїх розвідках звертається до періодичних видань і О. Добровольський [3; 4]. Однак вони його цікавлять тільки тим, що виступали рупорами оунівського підпілля, розгорнутого на Донеччині. Не випадково ним як упорядником включено до книги «ОУН на Донеччині (збірник документів та матеріалів)» спогади Є. Стахів «Національно-політичне життя Донбасу в 1941–1943 рр.», у яких той зазначає, що «...в Донбасі преса спершу була подекуди проросійською або індіферентною; згодом, під впливом підпілля, вона стала українською. Підпілля старалося мати вплив на редакторів, але своїх людей туди не слало, за винятком Маріуполя. У 1943 р. українці перебрали в свої руки газету в Сталіно, редактором якої став проф. Ковалевський. Спершу вона виходила двома мовами, опісля – тільки українською. Українці зорганізували також нову сільськогосподарську газету з осідком у Макіївці; редактором її був Кулик. В Горлівці підпілля, маючи сумний досвід з Голубом, не мало з редакцією газети ніякого контакту, бо вважало, що редакцію пильнує гестапо. Але один місцевий член підпілля заходив туди не раз, нічим не виявляючи своєї приналежності до революційного руху» [11, с. 295]. Сам же О. Добровольський постійно підкреслює, що діяльність оунівського підпілля на Донеччині часто легалізувалася через громадсько-культурницьку організацію «Просвіта»: «З приходом на Донбас німецьких військ у багатьох містах почали відроджуватися товариства «Просвіти», видаються газети українською мовою і т.д. Як правило, очолювали це відродження члени Похідних груп ОУН бандерівського напрямку. Подібна ситуація склалась в основному в Краматорську. <...> «Просвіта» стала легальним прикриттям для діяльності міської організації ОУН(б)» [3, с. 39]. Це зауваження для нас важливе, оскільки редакторами «Донецької газети» (м. Слов'янськ) були члени ОУН (б) Юрій Онищенко, який загинув у радянському концтаборі [3, с. 319], Петро Шинкар – організатор «Просвіти» у Слов'янську в серпні 1942 року, заарештований гестапо в травні 1943 року [4, с. 27], та Дмитро Михайловський [9].

У зв'язку з тим, що офіційним видавцем «Донецької газети» була місцева «Просвіта», виникає потреба проаналізувати погляди дослідників на діяльність цієї організації в Донецькій області в роки окупації. Так, О. Максименко у праці «За обрієм» зосереджується на національно-культурницьких аспектах краматорської «Просвіти» (почала функціонувати восени 1941 року): видання «Краматорської газети» українською мовою, постановка драматичним гуртком п'єси Б. Грінченка «Степовий гість», у якій ідеться про незалежність України, виступи хору, репертуар якого складався з українських народних пісень, проведення лекцій з української історії, установа тризуба на місці колишнього пам'ятника Леніну тощо. Тож немає нічого дивного, що «з поверненням радянської влади в Краматорськ місцева «Просвіта» була знову ліквідована, а просвітяни, звинувачені в українському націоналізмі лише за членство в цьому товаристві, зазнали жорстоких репресій» [10, с. 24].

Про діяльність «Просвіти» в Маріуполі йдеться у статті Д. Титаренка «“Просвіта” під час нацистської окупації як чинник громадського життя на Сході України (зона військової адміністрації)» [12]. Крім моментів, про які вже говорилося, варто відзначити такі авторські зауваження: 1 – ставлення німецької адміністрації до самої ідеї відкриття товариств «Просвіти». Так, дослідник цитує висловлювання райхсміністра окупованих східних областей Розенберга стосовно ставлення до місцевого населення: «...Мета нашої політики, яка полягає в залученні українського населення до добровільного співробітництва, передбачає терпиме ставлення до їхнього культурного власного життя». При цьому культурні інституції розглядалися як засіб «...пробудження життєрадісності, підвищення бажання до праці, а також запобігання небажаних політичній діяльності» [12]. Але коли нацистські спецслужби дійшли висновку, що культурницькі організації занадто далеко зайшли в поширенні українських самостійницьких ідей, то вже з осені 1942 року активістів «Просвіти» почали переслідувати й арештовувати; 2 – німецькі місцеві комендатури та пропагандистські структури завжди тримали в полі зору діяльність «Просвіти», залишаючи за собою право вносити в будь-які документи зміни та корективи; 3 – «просвіт'яни» змушені були демонструвати свою лояльність до нової влади. «Наприклад, у статуті маріупольської «Просвіти», зокрема, зазначалося, що «член «Просвіти» – активний помічник німецького командування як у відбудові та налагодженні народного господарства, так і в перемозі над лютим ворогом – жидобільшовизмом» [12]; 4 – «Просвіта» надавала особливого значення щодо роботи з молоддю та виховання її в дусі українського націоналізму: «...просвіт'янські організації, діючи на теренах окупованої Східної України, ставали центрами не лише культурного, а й громадського та політичного життя, незважаючи на те, що діяли вони в умовах жорсткої німецької цензури» [12]. Наведені міркування свідчать, що загалом товариство «Просвіта» часів німецької окупації Донеччини розцінюється як позитивний феномен, завдяки якому вдавалося зберігати національну ідентичність окупованого населення, чинити, хай і глибоко прихований, опір німецькому пануванню, підіймати моральний стан людей, що опинилися в чужоземній неволі.

Отже, мета нашої статті:

- охарактеризувати змістово-проблемну спрямованість окремих публікацій «Донецької газети»;
- виявити їхню роль щодо створення української національної атмосфери за умови німецької окупації;
- оцінити рівень агітаційно-пропагандистського впливу газетних матеріалів на читача, зважаючи на художньо-виразальні особливості публікацій.

Спираючись на дані Донецького обласного державного архіву, О. Максименко констатує, що перший номер «Донецької газети», редакція якої розмішувалася за адресою м. Слов'янськ, вул. Залізнична, 80, вийшов 14 грудня 1941 року, а останній (№ 68) – 29 серпня 1943 року [9]. Нами відібрано 24 різноманітні в тематично-жанровому вираженні матеріали. Це звіти, що друкувалися в періодичній рубриці «По Україні» («Відкриття в Києві Українського драматичного театру» – 10 червня 1943 року, № 45; «Друга мистецька виставка в Києві» – 18 липня 1943 року, № 56; «Вшанування пам'яті С. Петлюри» – 5 серпня 1943 року, № 61), історичні повідомлення про визначні події в українській культурі («Зелений гай» – 27 червня 1943 року, № 50; «До ювілею Г.Ф. Квітки-Основ'яненка» – 12 серпня 1943 року, № 63; «Наталка Полтавка» в Петербурзі» – 22 серпня 1943 року, № 66), статті-роздуми, у яких порушуються морально-етичні проблеми («Учительська конференція» – 4 липня 1943 року, № 52; «Виховання дітей» – 15 липня 1943 року, № 55) та питання національної пам'яті («Духовне відродження» – 9 травня 1943 року, № 36; «Бандурист» – 22 червня 1943 року

№ 48 та 25 липня 1943 року, № 58) тощо. Коли ознайомлюєшся з деякими публікаціями, виникає відчуття своєрідного дежавю, що маєш справу з добре відомими на сьогодні фактами. Наприклад, вірші «На пасіці» Б. Грінченка (4 липня 1943 року, № 52), Олександра Олеся «Яка краса: відродження країни» (22 червня 1943 року, № 48), М. Петренка «Дивлюсь я на небо», «Весна» (3 січня 1943 року, № 2) та «Слов'янськ» (30 травня 1943 року, № 42), усмішка Остапа Вишні «Мед» (22 серпня 1943 року, № 66). Та коли взяти до уваги, що гуморист у цей час перебував у радянському концтаборі як «ворог народу», а прізвища Б. Грінченка та Олександра Олеся знаходилися в Радянському Союзі під забороною через приписувані письменникам «буржуазні націоналістичні ухили», стає зрозумілим, яку патріотично-виховну роль відігравали ці повідомлення.

Отже, попри тематичну розгалуженість матеріали об'єднуються двома наскрізними мотивами: утвердження в українського населення національної свідомості та формування моральності, відчуття особистої гідності. При цьому одразу зауважимо, що ряд публікацій мають явно проницькі, антибільшовицькі та антисемітські настрої. Так, П. Гнатченко в інформації «На конференції» зауважує, «що німці не тільки створюють умови для розвитку українського мистецтва в усіх його формах і жанрах, але й хочуть, щоб українські письменники, поети й драматурги найактивніше взяли б за створення нових творів і особливо п'єс, так потрібних українським театрам і глядачеві» (при цитуванні вдаємося до сучасних норм орфографії та пунктуації – *О.М., В.С.*). Далі ж автор дякує німецьким воякам за те, що вони «зробили для українського народу у його віковичній боротьбі проти Москви і зокрема проти жидо-більшовиків...» [2, с. 4]. Звинувачення більшовизму звучить і в роздумах «Духовне відродження», у якому автор зупиняється на творі М. Вороного «Євшан-зілля», торкається його літописної генези, називаючи об'єктивно точну причину, чому ця поезія заборонена в Радянському Союзі: «Український поет прагнув своїм оповіданням про євшан-зілля нагадати своїм землякам про рідний край і досмертну вірність Україні. Більшовицькі ідеологи з усіх сил намагалися вибити з рук українського співця євшан-зілля та й самих співців відірвати від народу і винищити їх, бо забуття рідного краю було метою більшовицького «виховання» [5, с. 2]. Цих цитат достатньо, щоб зрозуміти, чому радянська система, її каральні органи жорстоко переслідували членів «Просвіти» періоду німецької окупації України, зокрема й тих, хто був причетним до видання «Донецької газети», звинувачуючи їх в антирадянській діяльності, колабораціонізмові. Однак, на нашу думку, подібні характеристики на сьогодні потребують уточнення, тож у своїх міркуваннях спиратимемося на ряд висновків, зроблених В.О. Шайкан у її дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук «Колабораціонізм на території рейхскомісаріату “Україна” та військової зони в період Другої світової війни» (2006 р.). Розглядаючи колабораціонізм як типове явище для всіх часів та історичних періодів, науковець зауважує, що в умовах України він мав специфічні ознаки. Так, на підставі сучасних історіографічних праць та архівних матеріалів, підкреслюється, що співпраця частини українських самостійників з окупантами мала характер ситуативної тимчасової співпраці, «що такі угоди українських націоналістів з вермахтом були, але це була лише тактика боротьби у складних умовах війни». Відзначається й той момент, що «український національно-визвольний рух, починаючи з липня 1941 р., характеризується як воєнний і політичний колабораціонізм, але після невдалих спроб без згоди німців створити український уряд, керівництво ОУН(б) дійшло висновку, що їхнім ворогом є не тільки Сталін, а й Гітлер» [15]. Тому прославляння німецької окупаційної влади на сторінках «Донецької газети» слід визнавати як історичний факт, оцінюючи щирість сказаного авторами з певною долею скептицизму: «Проводячи різдвяні свята, ми не забуваємо про своїх друзів – німців-визволителів і шлемо їм щире, сердечне спасибі за нове життя» [16, с. 2]. Тут варто зауважити, що подяка німцям ув'язується зі значною релігійно-духовною подією в житті українців – відзначання Різдва, яке в Радянському Союзі перебувало під негласною

забороною, і ще раз нагадати, що сам автор публікації П. Шинкар з травня по вересень 1943 року перебував у гестапівській в'язниці в Горлівці. Отже, надалі ми зосередимося на матеріалах виключно національно-патріотичного та морально-духовного характеру.

У двох номерах (48 і 49) за червень 1943 року розміщено історичний нарис Лазорського «Бандурист». Це відтворення трагічних подій Коліївщини 1768, а потім і 1770 років. Спочатку нарисовець торкається причин селянського повстання – оборона християнської віри від польських шляхтичів, запроданців-уніатів та жидовина, «що скрізь по всіх селах і містечках взяв в оренду храми Божі, а ключі від них держав у себе під подушкою» [7, с. 4]. Безумовно, можна закинути авторові за його антисемітські настрої, та згадаймо поему «Гайдамаки» Т. Шевченка, у якій Ярема також потерпає від «жида поганого». Важливе інше: у часи воєнного лихоліття, коли, з одного боку, існувала загроза самому існуванню української нації, а з іншого – об'єктивні обставини давали змогу більш відкрито говорити про пробудження національної свідомості, публіцист через призму історії торкається саме цих проблем і на образі бандуриста Прокопа Скрязи змальовує істинного патріота, волелюбність і нескореність якого не змогла знищити навіть смерть. Щоб підкреслити духовну велич народного співака, якому кати влаштували люту розправу, Лазорський знаходить ряд художньо переконливих виражальних засобів. Це іронія при змалюванні образу коменданта коронного польського війська Стемпковського, що увиразнює його цинічну жорстокість, – приреченим не відрубують голову, а лише праву руку та ліву ногу; чарівний український пейзаж із його традиційними вишневіми садками, що явно контрастує з жахіттям сумнозвісної Кодні; реально-умовне безпосереднє зіткнення ката й жертви, коли за останньою залишається морально-духовна перемога: «Втомлено-недбало ковтнув пахучу каву з коштовної чашки, але ненароком глянув вниз і зустрів мертвий погляд відтятої старечої голови. Стемпковський відвернувся. Каву вже не пив» [8, с. 4]. Як бачимо, своїми змістово-художніми якостями нарис цілком реалізовує авторську мету – утверджувати високий патріотичний настрій, гордість за український народ, глибоке пошанування героїв, які віддали своє життя за честь Вітчизни.

На жаль, цього не можна стверджувати щодо поезії Миколи Матвіїва-Мельника «Співцеві краси» (12 серпня 1943 року, № 63), написаної з нагоди 30-річчя смерті М. Коцюбинського. Зрозуміле пафосне захоплення автора постаттю видатного українського митця, але його художнє вираження не знаходить належного втілення. Панегірикова форма (а такі жанрові ознаки простежуються у вірші) не містить потрібних образів (хіба що Тіртей, Мекка, які повинні були б символізувати велич художніх здобутків М. Коцюбинського), відповідного версифікаційного опертя (нічим не виправдані відсутність поділу на строфи, перехід від однієї схеми римування до іншої), виразних й оригінальних виражальних засобів (срібні струни, кришталевий дзвін, пречисті радощі, «дух його ширяє серед нив»), що загалом не чинить необхідного естетичного впливу на читача.

Зовсім по-іншому сприймаються публікації морально-етичного та релігійно-духовного спрямування («Різдвяне свято в школах» – 15 січня 1943 року, № 7; «Свято Пасхи» – 2 травня 1943 року, № 34). Ці публікації зберігають українсько-національну наснаженість, однак проявляється вона не на громадському, а на особистісному рівні. Тож для більш детального розгляду ми обрали інформацію «Учительська конференція» (4 липня 1943 року, № 52), роздум «Виховання дітей» (15 липня 1943 року, № 55), фейлетон «Ім'я людини» (6 грудня 1942 року, № 77).

Перші два матеріали об'єднуються міркуваннями щодо напрямків і шляхів виховання дитини. Одразу зауважимо, що висловлені там міркування надзвичайно актуальні, а від того й дещо дискусійні. Інформуючи про вчительську конференцію, що відбулася у Слов'янську 30 червня 1943 року, автор чітко окреслює виховну мету, яку повинна

реалізувати школа: «...наш святий обов'язок докласти праці, щоб наше юне покоління було здоровим як фізично, так і морально» [14, с. 4]. Думається, щоб під цим твердженням і сьогодні підпишеться кожен учитель. Певну суперечку викликає те, як можна досягти позитивного результату. Так, процес виховання розглядається через взаємодію між учителем та учнем з наданням пріоритету першому. Сьогодні ж ми говоримо про необхідність упровадження у всіх навчально-виховних закладах рівноправних партнерських суб'єкт-суб'єктних стосунків. Безумовно, це повинно сприяти пробудженню в дитини особистісного начала, формування потреби в захисті власної гідності, однак це накладає на вчителя (як іншого суб'єкта!) величезну відповідальність й усвідомлення, що процес самовиховання дитини не повинен відбуватися стихійно й некеровано. Тож у статті йдеться про те, яким моральним якостям повинен відповідати педагог, наскільки доречно й дозвано в ньому поєднуються любов і вимогливість, навіть суворість до учня: «Він (учитель – *О.М., В.С.*) повинен керувати довіреною йому молоддю, виховувати в ній чесні й прямі характери. Маючи розумову і моральну перевагу, він мусить бути начальником учня. Отже, щоб піднести шкільну дисципліну на потрібний рівень, учитель має право, коли це потрібно, покарати учня, але це покарання має виходити від серця й розуму педагога, і це справедливе покарання учень відчує як природний наслідок заподіяної ним шкоди» [14, с. 4].

Своєрідним продовженням розглянутої статті можуть слугувати роздуми «Виховання дітей». Знову ставиться питання, хто, чим і як впливає на процес формування дитячої особистості. І, як нам видається, автор надзвичайно точно розставляє акценти. Адже не секрет, що сьогодні відповідальність за виховання підростаючого покоління покладається на будь-які соціальні інституції, крім сім'ї. Функція ж останньої зводиться до банальної вимоги одягти, нагодувати дитину й відправити її вчасно до школи. У статті також йдеться нібито про це, але наголошується на іншому: елементарний догляд за дитиною – це не лише дотримання природних батьківських функцій, але і громадянська відповідальність перед суспільством, пам'ятати про що повинні і батько, і мати: «Мати, яка не хоче відвести свою дитину в дитячий садок чи то в школу і замикає її вдома або ще гірше – посилає старцювати, гідна покарання, і вона буде покарана» [1, с. 2].

Відзначаючи недоліки щодо виховання дитини, автор торкається й більш глибоких соціальних явищ – які моральні пріоритети повинні становити фундамент, на якому ґрунтується вся виховна концепція. Для висновків він використовує факт, що відбувалося в Слов'янську під час відступу радянських військ: «Озвіріла зграя дітвори грабувала, розбивала вітрини, ламала й трощила все, що потрапляло до рук. Це був класичний зразок хулігансько-бандитського виховання» [1, с. 2]. Якщо відкинути антисоветську риторіку, яка завжди присутня в будь-яких оунівських матеріалах, не важко помітити те, що дикунство в поведінці підлітків породжене тоталітарною системою, в основі якої теза про панування сили, уседозволеність, прикрита гучною фразою. Адже з перших днів приходу до влади більшовиків ними послідовно реалізовувалося гасло «Експропріація експлуататорів, грабуй награване!» Підтвердженням сказаного можуть слугувати події весни 2014 року, коли в окупованому ДНРівцями Краматорську юнаки 15-16-ти років безтямно нищили дорожні вуличні знаки та рекламні щити.

Проблема формування самоповаги порушується й у фейлетоні Зоряного «Ім'я людини». Відвідувач однієї з господарчих установ був дуже здивований, почувши, що хтось від секретарки вимагає подати хвоста, а ще більше від того, як на цей заклик зреагував його знайомий: «Орест Вакулович – це мій приятель – зняковіло підвівся. – Я зараз, – каже, – вибачте, це мене кличуть. – Сказав та й побіг» [6, с. 4]. Надалі ж власник неблагозвучного прізвища пропонує різні варіанти його зміни: Вістюк, Хвостик, Хвостовський, Хвостко, Хвостенко. Однак розповідач не впевнений, що це посприяє вирішенню проблеми. Він бачить інший вихід – відмовитися від звертання до людини на прізвище,

а повернутися до імені та по батькові: «Покличте мені Ореста Вакуловича», – а дивіться, як гарно! Прийде він до вас, певний себе, спокійний, уважний, і роботу справлятиме краще. Панове, дайте чоловікові його ім'я!» [6, с. 4]. Як бачимо, це не дотримання форми увічливості при звертанні, це вияв поваги до індивідуальності, неповторності людини, це сприйняття кожного як особистості, чого вона й варта.

Що ж дало нам звернення до преси, яку колись називали «ідеологічно ворожою». Перш за все, усвідомлення того, що ідеологічні ярлики неприпустимі при наукових дослідженнях. Безумовно, матеріали «Донецької газети» мають ідеологічну заангажованість, оскільки це одна з вимог, що стосується будь-якого періодичного видання. Тому важливо зрозуміти природу агітаційної спрямованості, відокремити її від глибинних пріоритетів, якими керується і конкретний автор публікації, і редакційний колектив. А з цього погляду можемо стверджувати, що видавцями цілеспрямовано витримувався курс на утвердження української національної ідентичності, самостійності, тих морально-духовних ідеалів, які завжди були визначальними для українського народу.

Надалі можна зосередитися на таких напрямках:

- охарактеризувати змістово-проблемні особливості інших матеріалів, що не стали об'єктом розгляду в нашій розвідці;
- поглибити спостереження над жанровою палітрою публікацій, оцінити рівень їхньої авторської реалізації;
- проаналізувати спрямованість публікацій в інших газетах, що виходили на Донеччині в роки німецької окупації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виховання дітей // Донецька газета. – 1943. – 15 липня. – № 55. – С. 2.
2. Гнатченко П. На конференції / П. Гнатченко // Донецька газета, 1943. – 25 липня. – № 58. – С. 4.
3. Добровольський О. ОУН на Донеччині / упор. О. Добровольський // ОУН на Донеччині: (зб. документів та матеріалів): Т. 1. – Донецьк: Східноукраїнський дослідницький центр «Спадщина», 2014. – С. 5–47.
4. Добровольський О. ОУНівське підпілля Донеччини. Документальний нарис / О. Добровольський. – Павлоград: Самвидав Леоніда Романюка, 2009. – 35 с.
5. Духовне відродження // Донецька газета. – 1943. – 9 травня. – № 36. – С. 2.
6. Зоряний. Ім'я людини / Зоряний // Донецька газета. – 1942. – 6 грудня. – № 77. – С. 4.
7. Лазорський. Бандурист / Лазорський // Донецька газета. – 1943. – 22 червня. – № 48. – С. 4.
8. Лазорський. Бандурист / Лазорський // Донецька газета. – 1943. – 24 червня. – № 49. – С. 4.
9. Максименко О. Л. Особистий архів.
10. Максименко О. Л. За обрієм / О. Максименко. – Слов'янськ: ТОВ „Видавництво «Друкарський двір»», 2013. – 72 с.
11. Стахів Є. Національно-політичне життя Донбасу в 1941–1943 рр. / Є. Стахів; упор. О. Б. Добровольський // ОУН на Донеччині: (зб. док. та матеріалів): Т. 1. – Донецьк: Східноукраїнський дослідницький центр «Спадщина», 2014. – С. 294–296.

12. Титаренко Д. «Просвіта» в період нацистської окупації як чинник громадського життя на Сході України (зона військової адміністрації) / [Електронний ресурс] / Д. Титаренко. – Режим доступу http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uks_2012_22_25.pdf
13. Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943 рр.) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук 07.00.01 / [Електронний ресурс] / Д. Титаренко. – Дніпропетровськ, 2002. – Режим доступу http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty/53964-1.html
14. Учительська конференція // Донецька газета. – 1943. – 4 липня. – № 52. – С. 4.
15. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук 07.00.01 / [Електронний ресурс] / В. О. Шайкан. – Донецьк, 2006. – Режим доступу <http://reftrend.ru/835642.html>
16. Шинкар. Різдвяне свято в школах / Шинкар // Донецька газета. – 1943. – 15 січня. – № 7. – С. 2.
17. Шутов В. В. Смерти смотрели в лицо : повесть / В. В. Шутов. – 4-е изд. – Донецк : Донбасс, 1995. – 432 с.

REFERENCES

1. Vykhovannia ditei, Donetska hazeta, 1943. – 15 lypnia, no. 55, p. 2.
2. Hnatchenko, P. Na konferentsii, Donetska hazeta, 1943. – 25 lypnia, no. 58, p. 4.
3. Dobrovolskyi, O. (2014), OUN na Donechchyni, OUN na Donechchyni (zbirnyk dokumentiv ta materialiv), Vol. 1, Donetsk : Skhidnoukrainskyi doslidnytskyi tsentr «Spadshchyna», pp. 5–47.
4. Dobrovolskyi, Sashko (2009), OUNivske pidpillia Donechchyny. Dokumentalni narys, Pavlohrad : Samvydav Leonida Romaniuka.
5. Dukhovne vidrodzhennia, Donetska hazeta, 1943. – 9 travnia, no. 36, p. 2.
6. Zoriani. Imia liudyny, Donetska hazeta, 1942. – 6 hrudnia, no. 77, p. 4.
7. Lazorskyi. Banduryst, Donetska hazeta, 1943. – 22 chervnia, no. 48, p. 4.
8. Lazorskyi. Banduryst, Donetska hazeta, 1943. – 24 chervnia, no. 49, p. 4.
9. Maksymenko O.L. – osobystyi arkhiv, personal archives.
10. Maksymenko, O.L. (2013), Za obriem, Sloviansk : TOV «Vydavnytstvo «Drukarskyi dvir».
11. Stakhiv, Ye. (2014), Natsionalno-politychne zhyttia Donbasu v 1941–1943 rr., OUN na Donechchyni (zbirnyk dokumentiv ta materialiv), Vol. 1, Donetsk : Skhidnoukrainskyi doslidnytskyi tsentr «Spadshchyna», pp. 294–296.
12. Tytarenko, D. «Prosvita» v period natsytskoi okupatsii yak chynnyk hromadskoho zhyttia na Skhodi Ukrainy (zona viiskovoi administratsii), available at : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uks_2012_22_25.pdf
13. Tytarenko, D.M. (2002), Presa Skhidnoi Ukrainy periodu nimetsko-fashytskoi okupatsii yak istorychne dzherelo (1941–1943 rr.), Thesis abstract for Cand. Sc. (history), Dnipropetrovsk, available at : http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty/53964-1.html
14. Uchytelska konferentsiia, Donetska hazeta, 1943. – 4 lypnia, no. 52, p. 4.
15. Shaikan, V.O. (2006), Kolaboratsionizm na terytorii reikhskomisariatu «Ukraina» ta viiskovoi zony v period Druhoi svitovoi viiny Donetsk, Thesis abstract for Doct. Sc. (history), available at : <http://reftrend.ru/835642.html>
16. Shynkar. Rizdviane sviato v shkolakh, Donetska hazeta, 1943. – 15 sichnia, no. 7, p. 2.
17. Shutov, V.V. (1995), Smerti smotreli v lytso: povest, Donetsk : Donbass.